

Iveta V a l e n t o v á (Bratislava)

JURAJ HLADKÝ: HYDRONYMIA POVODIA DUDVÁHU. Typi Universitatis Tyrnaviensis, Trnava 2011, 197 s.

Slovenská onomastická komisia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV organizuje výskum a spracovanie slovenskej hydronymie podľa jednotlivých povodí veľkých tokov v rámci projektu Hydronymia Slovaciae. Tento projekt vychádza z metodických princípov medzinárodného projektu výskumu tečúcich a stojatých vôd Hydronymia Europaea. Podľa zásad stavby hesla projektu Hydronymia Slovaciae sú už vypracované staršie a novšie slovenské hydronomastikony, ktoré spracúvajú povodia riek Slanej,¹⁾ Dunajca a Popradu,²⁾ Ipľa,³⁾ Turca,⁴⁾ Nitry,⁵⁾ Oravy,⁶⁾ Hrona,⁷⁾ Kysuce,⁸⁾ horného povodia Váhu⁹⁾ a A. Závodný dokončuje prípravy monografie o hydronymii slovenskej časti povodia Moravy. V minulom roku vyšla aj monografia Juraja Hladkého Hydronymia povodia dudváhu, ktorá sa rovnako pridáva koncepcie tohto projektu.

Po krátkom úvode, v ktorom je uvedený význam výskumu a spracovania vodných názvov a doterajšie výsledky výskumov slovenskej hydronymie, sa autor zamerá na hydrografickú charakteristiku toku Dudváh. Zvláštnosťou tejto rieky je, že nepatrí medzi bežné toky s prirodzeným prameňom a ústím. Podľa súčasných hydrografických a kartografických prameňov vzniká ako rameno odpájajúce sa z toku Dubovej v katastrálnom území obce Čachtice. Podľa ďalších výskumov rieky Dudváh a Dubová sú historickými nížinnými traťami Jablonky, ktorá pramení a tečie v Myjavskej pahorkatine a do rovinatého terénu severného výbežku Podunajskej pahorkatiny priteká údolím popri čachtickom hradom kopci. Autor porovnávaním toku na mapách z jednotlivých vojenských mapovaní (1782–1784, 1837–1840, 1884) uvádza zmeny korýt jednotlivých tokov a uvažuje nad príčinami týchto zmien. V súčasnosti má Dudváh dve ústia do Čiernej vody (resp. Starej Čiernej vody): jedno pri obci Čierna Voda

---

¹⁾ Ľ. Sičáková, Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej, Prešov 1996.

²⁾ K. Rymut – M. Majtán, Gewässernamen im Flußgebiet des Dunajec, Stuttgart 1998.

³⁾ M. Majtán – P. Žigo, Hydronymia povodia Ipľa, Bratislava 1999.

⁴⁾ J. Krško, Hydronymia povodia Turca, Banská Bystrica 2003.

⁵⁾ J. Hladký, Hydronymia povodia Nitry, Trnava 2004.

⁶⁾ M. Majtán – K. Rymut, Hydronymia povodia Oravy, Bratislava 2006; ide o nové vydanie práce Hydronymia dorzecza Orawy z r. 1985, spracované už podľa zásad projektu Hydronymia Europaea

⁷⁾ J. Krško, Hydronymia povodia Hrona, Banská Bystrica 2008.

⁸⁾ J. Krško – D. Velička, Hydronymia povodia Kysuce, Banská Bystrica 2011.

⁹⁾ J. Krško, Hydronymia horného povodia Váhu, Banská Bystrica 2011.

a druhé (ústie Salibského Dudváhu) pri Kráľovom Brode, aj keď v minulosti mohla byť situácia iná. Ďalšou zaujímavosťou Dudváhu je, že má len pravostranné prítoky, z ktorých tie najdôležitejšie pramenia väčšinou na východných malokarpatských svahoch. Podľa prirodzeného hydrografického vývinu povodia sa rieka Dudváh člení na tri časti: 1. úsek od odbočenia z koryta Dubovej až po zaústenie do koryta Váhu pri obci Siladice s dĺžkou 42 km – *Horný Dudváh*, 2. pokračovanie koryta Dudváhu od Siladic až po zaústenie do Čiernej vody pri obci Čierna Voda s dĺžkou 34 km – *Dolný Dudváh*, 3. posledná časť s dĺžkou 23 km sa odpája v obci Čierny Brod a ústi na severozápadnom okraji obce Kráľov Brod do Starej Čiernej vody – *Salibský Dudváh*. Súčasnú povodie Dudváhu sa rozkladá v Trnavskom kraji, len najsevernejšia časť zasahuje do Trenčianskeho kraja.

V ďalšej kapitole sú charakterizované zásady spracovania hesiel. Lexikografická časť sa skladá z abecedne zoradených štandardizovaných alebo na štandardizáciu vhodných názvov vodných tokov (vrátane ramien), ktoré tvoria heslové slová. V ďalšej časti sú zaradené názvy vodných plôch a prameňov. Podoby názvov, ktoré nie sú ešte štandardizované, sú upravené podľa pravidiel spisovného jazyka, ale medzi dokladmi sa uvádza aj ich nárečová podoba. Heslo pozostáva z encyklopedickej, dokladovej, výkladovej a bibliografickej časti. Súčasťou heslovej state sú aj lexikálne, resp. slovotvorne a gramatickým číslom odlišné názvy toho istého objektu zo synchronného i diachrónneho hľadiska a zrekonštruované podoby nemeckých a maďarských názvov. Uvedené sú aj názvy zaniknutých tokov. Významnejším tokom sa venuje väčšia pozornosť.

Doklady vodných názvov autor uvádza z viacerých zdrojov. Historické názvy sú z monografie V. Šmilauera *Vodopis starého Slovenska* (1932), z prameňov *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, tomus I., II., 1971, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*, tomus I., 1980; II. 1987; *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku*, zv. 1., 2.; 1959 a z diela M. Bela *Notitia Hungariae Novae Historico-geographica*. Mladšie doklady (od 19. storočia) sú zo súpisu geografických objektov v Uhorsku zostaveného J. Lipským, zo starších i novších vlastivedných monografií, z Korabinského máp jednotlivých žúp, *Vzdialenostnej mapy Uhorska 1 : 50 000* a iných prameňov. Dôležitým zdrojom boli aj mapy predovšetkým z už spomenutých vojenských mapovaní, katastrálne a konkrétné mapy obcí, základné mapy, turistické mapy, vodohospodárske mapy a iné kartografické diela, vlastivední sprievodcovia a ďalšie publikácie. Všetky dokladové názvy a ich variantné podoby sa v každom hesle precízne uvádzajú a sú chronologicky usporiadané.

Na konci heslovej state je motivácia a etymologický výklad hydroným, resp. viaceré možné výklady s poukazom na apelatívny alebo propriálny pôvod hydroným. V závere hesiel sa uvádza literatúra, ktorá súvisí s analýzou etymologického výkladu vodného názvu. Možno sa napríklad dozvedieť rozličné názory jazykovedcov na pôvod prvej časti názvu rieky Dudváh (s. 50–52): Podľa V. Šmilauera mohla vzniknúť

z perzského slova *dudu* s významom „zvuk“; E. Schwarz názov odvodzoval od germánskeho slova **dauda*, **t>d*, *d>d* s významom „mŕtvy“; Š. Ondruš predpokladal pôvod z apelatíva **duda*, **dudla* vo význame „jama, priehľbeň, dolina,“ ktoré v slovenčine pokladal za rezíduá zo staršieho vývinu. J. Hladký s ohľadom na vývin názvu sa prikláňa k názoru, že Dudváh je predslovanské hydronymum, ktoré od pôvodných obyvateľov prevzali usádzajúci sa Slovania a od nich potom Maďari.

Autor zisťoval aj možnosti pôvodu motivujúcich proprií, napr. názov rieky *Bohatá* „vznikol podľa osadného alebo terénneho názvu *Bohatá* (< azda z osobného mena **Bahat-*) alebo adj. *bohatá* (bohatý, psl. *bogatъ(jb)*“ (s. 35); „*Vrbovský potok* vznikol z osadného názvu *Vrbové* (< apel. *vřba*, bot. *vřba* biela, *Salix alba*, názov motivoval typický porast) (s. 62); „názov *Chtelnička* vznikol z osadného názvu *Chtelnica* (podľa LMS¹⁰⁾ doklady z počiatku 13. stor. dávajú možnosť výkladu ako **Vtelnica* „miesto s vrbovým (vtelným) porastom“; *vetla* – druh vřby; s. 127; podobne aj Šmil.¹¹⁾ s. 21) > *Chtelnička*“ (s. 65) a i. Okrem apelatívnych členov, ktoré sa zvyčajne často v názvoch opakujú, ako napr. *potok*, *kanál*, *val* a i., sa takisto uvádza aj ďalší etymologický rozbor, napr. „názov *Luh* vznikol proprializáciou apel. *luh* (< z psl. **logъ* s genetickou súvislosťou s apel. *lúka*, psl. **loka* a *ka(lo)luža* < **luža* a vo všeobecnosti sa ním označujú polia a lesy na mokrej pôde v nížinách...)“ (s. 47); „názov *Hlboký jarok* motivovala hĺbka koryta, vznikol z adj. *hlboký* (< psl. **globokъ*), apel. *jarok* (s. 60) a i.

Pri názve *Čertov potok* je výklad z apelatíva *čert* vo význame „démonický bytosť“ (s. 38). Aj keď maďarský preklad z r. 1898 je *Ördgö patak*, treba tu uvažovať o motivácii apelatívom *črta*, *čerta* vo význame „hranica,“ pôvodne s významom „rez, výrez“ z psl. **črto*.¹²⁾ Adjektívum *čertov* v názve *Čertov potok* nemusí byť posesívum, ale môže ísť pôvodne o archaický skrátenejší tvar adjektíva *čertový* vo význame „hraničný“. Pri motivácii apelatívom *čert* mohlo ísť o ľudovú etymológiu.¹³⁾ Archaické vzťahové adjektíva možno nájsť aj pri ďalších názvoch hydroným, ktoré J. Hladký uvádza, napr. *Jaseňový potok*, ktorý vznikol z terénneho názvu *Jaseňový vrch* – v starších dokladoch aj *Jasenov*, *Jasenov v.* (s. 66), alebo hydronymum *Lesov* z adjektíva **lěsovъjb* „lesový“ – lesný < **lěsъ* (s. 81).¹⁴⁾

Súhlasne s autorom možno konštatovať, že výsledky výskumov hydroným a celkovo vlastných mien cennými informáciami dopĺňajú pohľad na vývin, diferenciáciu

¹⁰⁾ I. Lutterer – M. Majtán – R. Šrámek, *Zeměpisná jména Československa. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje*, Praha 1982.

¹¹⁾ V. Šmilauer, *Vodopis starého Slovenska*, Praha – Bratislava 1932.

¹²⁾ V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1968, s. 589.

¹³⁾ M. Majtán – K. Rymut, o. c. v pozn. 6, s. 24 (*Čertov potok*); aj M. Majtán, *Z lexiky slovenskej toponymie*. Bratislava 1996, s. 68.

¹⁴⁾ M. Majtán, o. c. v pozn. 13, s. 26.

a súčasný stav jazyka, sú predpokladom pre historicko-porovnávacie výskumy a prinášajú zaujímavé fakty o vývine lexiky apelatívneho pôvodu. Monografia J. Hladkého a ostatné publikácie, ktoré spracúvajú slovenskú hydronymiu v rámci projektu Hydronymia Slovaciae, možno zaradiť medzi klasické hydronomastikony, kde základom stavby hesla sú názvy jedného geografického objektu (denotátu). Vychádzajú v knižných podobách, ktoré sú síce aj v digitalizovanej podobe, ale vytvorené bez pomoci počítačového spracovania, ktoré by napr. umožnilo zachytiť modelovú hodnotu hydroným, frekvenciu určitých jazykových javov či štruktúrnych typov, zobrazovať na mapách a i., čo v takomto type slovníka ani nie je možné urobiť.

V súčasnosti sa v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave v spolupráci s dialektologickým oddelením Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., v Brne spracúva slovenská anojkonymia formou digitálneho slovníka. V prvej fáze sa digitalizujú oronymá a chotárne názvy (bez hydroným) formou digitálnej kartotéky, na základe ktorej sa koncipuje digitálny i klasický knižný slovník. Východiskom stavby hesla je apelatívna alebo propriálna lexéma a jej výskyt v terénnych názvoch. Po dokončení výskumu hydronymie podľa povodí sa informácie z jednotlivých hydronomastikonov stanú súčasťou digitálnej databázy slovenskej anojkonymie. Predpokladáme, že syntéza lexiky vodných názvov bude prebiehať podľa tejto koncepcie. Hydronymická lexika sa bude môcť spracovať osobitne alebo ako súčasť anojkonymickej lexiky podobne ako v brnianskom pracovisku. Koncepcia vytvorenia prioritne digitálnej databázy a slovníka, ktorá bola vyvinutá na brnianskom pracovisku,¹⁵⁾ využíva poznatky súčasnej onomastickej teórie a súčasne najmodernejšie digitálne prostriedky, ktoré umožňujú interaktívny prístup k materiálu, automatické a rýchle spočítavanie a zoraďovanie údajov v heslách a zobrazenie vybraných údajov na rôznych typoch máp a na internete s možnosťami vyhľadávania v databáze podľa stanovených požiadaviek. Na základe určitej funkčnej špecifikácie možno vytvoriť nielen slovník toponymickej lexiky, ale aj toponomastikon. Navyše dodržaním rovnakej základnej koncepcie bude možno porovnávať moravsko-sliezsku a slovenskú anojkonymiu, čo bude významný pokrok aj v slovanskej porovnávacej onomastike.

Monografia J. Hladkého precízne a erudovane spracúva vodné názvy povodia rieky Dudváh a prináša cenné vedecké poznatky, ktoré posunuli onomastické poznanie zase o krok dopredu. Bude slúžiť nielen jazykovedcom a pri ďalšom skúmaní hydronymickej i celkovo anojkonymickej lexiky, ale nápomocná bude aj historikom, etnológom, hydrológom, geografom, geológom, kartografom, pri šandardizácii vodných názvov, ako aj všetkým, ktorí sa profesionálne alebo laicky zaoberajú onomastikou.

---

¹⁵⁾ Pozri napr. štúdie R. Šrámka, M. Šipkovej a L. Čižmárovej v periodiku *Acta onomastica*, 2010, č. 1.

